

A visszacsatolt országrészek sorsa

írta Illényi Balázs

Magyarok és magyarok

A Trianonban elvesztett területek részbeni visszaszerzésének sokkjában élt hatvan évvel ezelőtt a magyar politika. A háború előestéjén, illetve annak első két évében visszatérített területeken történő berendezkedés - az első euforikus bevonulási pillanatok után - számtalan nem várt feszültséget hozott a felszínre. És korántsem csak az egymás mellett élő etnikai csoportok között...

“Csapatainkkal az igazság, őszinte testvérérzés, emberséges megértés és igaz segítőszándék vonul be hozzátok! S a rend, a nyugalom és biztonság helyreállítása után módotok lesz megítélni, mi a különbség az eddigi, csak szenvedéseket rátok zúdító életetek és a magyarokkal való testvéri megértésből fakadó új élet biztos bástyái között!” - ígérte a fentieket 1940 szeptemberében egy magyar nyelvű kiáltvány a második bécsi döntés nyomán visszacsatolt Észak-Erdély nem magyar lakosságának. A bejelentés és módja már - mondhatni - rutinszerű volt: a központi propaganda, a korábbi, 1938. novemberi felvidéki, illetve 1939. márciusi kárpátaljai bevonulásokkor is hasonlóan érvelt, a Magyarországhoz (vissza)kerülő nemzetiségeket biztató tervekben és ígéretekben nem volt hiány. Mi több, akadt köztük igen komoly is.

Az alapelv a hivatalos magyar politikai megnyilvánulások szintjén a “Szent István-i állameszme” megvalósítása volt. “A soknemzetiségű országban a domináns magyar népnek nem a nemzetiségek erőszakos beolvasztására kell törekednie, hanem arra, hogy azok a magyar korona égisze alatt találják meg boldogulásukat” - foglalja össze a gondolat lényegét Stark Tamás történész. A “puding próbájára” leginkább - a mai értelemben vettnél jóval nagyobb kiterjedésű - Kárpátalja visszatérése nyújtott volna lehetőséget, aminek eredményeképpen 670 ezer fővel gyarapodott az ország népessége, ám ennek csak mintegy 23 százaléka vallotta magát magyarnak. Épp ezért Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére 1940. július 23-án “a kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról” tárgyában a kormány olyan törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé, mely a térségben egyedülálló módon széles körű autonómiával kívánta felruházni a német támadás felrobbantotta Csehszlovákiától magyar fennhatóság alá került ruszinokat.

Eszerint a törvény kedvezményezettjei az önálló lobogó és címer, illetve az anyanyelvük hivatalos nyelvként való használata mellett egyebek között maguk dönthettek volna a helyi igazgatási ügyekben, valamint vallás- és közoktatásügyi kérdésekben is. Mi több, messzemenő önállóságot élveztek volna pénzügyi területen is, a hadseregben pedig tiszta ruszin alakulatokat állíthattak volna ki. A törvénytervezet azonban gyorsan hamvába holt - és korántsem azért, mert az éppen jobbra tartó magyar belpolitikában oly sokan és sokféleképp bírálták, mondhatni fúrták. “Főként a döntéshozókban hatalmasodott el az a benyomás, hogy a ruszinok tulajdonképpen szlávok, és a

bolsevik eszmék magyarországi elterjedése miatt nem lenne szerencsés, ha az 1939 szeptembere óta közös magyar-szovjet határ hazai oldalán egy viszonylagos önállóságot élvező szláv népcsoport helyezkedne el” - emel ki egyet az akkori cselekedeteket meghatározó félelmek közül Illésházi Péter hadtörténész. A terv meghiúsulása következtében azután a ruszinok számára nem maradt más, mint azon, magyar kéz festette, idealizált kép megvalósítása, melyet például Ortutay Tivadar Cseh világ a Kárpátokban című, 1941-ben megjelent munkájában is megtalálhattak: “Kárpátalja népének jó része évről évre lement a múltban a dúsan termő nagy magyar rónára aratási és egyéb mezőgazdasági munkára, s testben és lélekben megerősödve és felfrissülve tért vissza a nagyszerű & weekendl; szerényebb viskóiba, az ózondús fenyvesek közé.”

De még ez sem volt ily népmeseien és egyöntetűen egyszerű. Hiszen a magyar hatalom a tekintetben is különbséget tett a nem magyar lakosság közt, hogy őslakosnak kezelte-e őket, vagy pedig betelepülőknek, mivel 1919 - azaz Trianon - után érkeztek. A korszak magyar kormányainak ugyanis feltett szándéka és kényszerkitalapításokkal több helyen gyakorlatilag is követett célja volt a “telepesektől” való megszabadulás. Mivel e réteg jelentős hányada közigazgatási alkalmazott volt, jelentős volt a spontán elvándorlás is. A pontos belső arányok ma még nem ismertek, csak annyi tudható, hogy 1944 nyaráig a Felvidékről majdnem 100 ezer szlovák, Észak-Erdélyből pedig több mint 200 ezer román hagyta el lakóhelyét, és költözött a helyzet változtával most általuk csonkának mondott anyaországába.

A részletgazdag és árnyalt kép kialakításához mindazonáltal még sok elem hiányzik, például “mert a magyar kutatóknak mind a mai napig csak igen kevés lehetőségük volt a szomszédos országok levéltáraiban e témát kutatniuk” - menti a tudomány becsületét Vargyai Gyula történész. Ám néhány többé-kevésbé tárgyilagosnak elfogadható dokumentum rávilágíthat a főbb problémákra. Az 1940 augusztusában hozott második bécsi döntés nyomán a német és olasz kormányok által megbízott vegyes bizottságok is tevékenykedtek az ismét magyar térségekben. E bizottságok 1942 folyamán Észak-Erdélyben folytatott vizsgálódásaik nyomán született és a magyar kormánynak is megküldött összefoglaló jelentésükben például olyasmit vetnek a budapesti vezetés szemére, miszerint a magyarok “revíziós térképek és jelmondatok nyilvános helyeken való terjesztésével rontják a románok közérzetét”, akik “a bíróságokon hátrányban érzik magukat az államalkotó nép tagjaihoz képest”. De még azt is, hogy “a hadseregbe bevonult tagjaik hátrányos megkülönböztetésben részesülnek, nehezebb a ranglétrán való előrejutásuk, és többségüket munkaszázadokba osztják be”. Kifogásolták azt is, hogy “az 1942-es élelmiszerhiány idején a magyar hatóságok különbséget tettek románok és magyarok között”, vagy hogy “a legkülönbözőbb állások megszerzésénél a románok hátrányba kerülnek származásuk miatt”, és azt is, hogy “megszüntették a román nyelvű sajtót”. Ugyancsak gyakori vádként hangzott el, hogy a magyar tisztviselők nem beszélnek a kisebbségi nyelveket, vagy hogy nemzetiségi iskolákat zártak be a magyar hatóságok, illetve hogy még a kétnyelvű táblákat is “tisztá” magyarra cserélték.

Tény persze az is, hogy a magyar hatóságok sok területen igen nagy

erőfeszítéseket tettek például arra, hogy képviselőik elsajátítsák a nemzetiségi nyelveket. A Ludovika akadémián például kötelező volt egy ilyennek a tanulása, Kárpátalján pedig - elvileg - minden tanárnak és köztisztviselőnek tudnia kellett ruszinul. Ugyanitt a kormányzati szándékok szerint "egyre nagyobb hangsúlyt fektettek arra, hogy megfelelő, a helyi viszonyokat ismerő személy kerüljön a fontos posztokra" - magyarázza a kormány személyzeti politikáját Illésfalvi Péter. Erdélyben két vármegye főispánságával is megbízott helybéli nemes, gróf Bethlen Béla - a korábbi magyar miniszterelnök, István rokona - Észak-Erdély kormánybiztosa voltam című memoárjában pedig úgy emlékszik, hogy a Romániánál maradt magyar területekről őt meglátogató rokonok "mindig azt vetették a szemünkre, hogy mi túlságosan kesztyűs kézzel bánunk a nemzetiségeinkkel, és nem vesszük tekintetbe azt, hogy Dél-Erdélyben nekik már-már csaknem elviselhetetlen az életük".

A nagyhatalmi döntések nyomán visszacsatolt területeken azonban korántsem csupán a nem magyar származásúaknak kellett szembenézniük életkörülményeik megváltozásával. "A bevonuló csapatokat nagy lelkesedéssel fogadták. Rövid idő múlva a lelkesedés rohamosan csökkenni kezdett, és két hét múlva már érezhető a keserű kiábrándulás. Okát a teljes szervezetlenségben látom. Meg kellene akadályozni, hogy Csonkaországból összeköttetéses emberek foglaljanak el állásokat az őslakosság elől. A látszólag felesleges elzárás az anyaországtól szintén rossz vért szült. A sajtó kitiltása, a hirtelen árdrágulás mind hozzájárult annak a véleménynek kialakulásához, hogy alapjában véve a felszabadítással az itteni testvéreink nemcsak a várva várt szabadságukat nem nyerték vissza, hanem még nehezebb életkörülmények közé is kerültek" - idézi Vargyai Gyula Sisak és cilinder című, 1984-ben megjelent munkájában egy vezérkari tiszt jelentését, milyen nehézségeket okozott az 1938 őszi felvidéki bevonuláskor az első időkben ideiglenesen bevezetett úgynevezett katonai közigazgatás.

Az említett, sokakat irritáló - bár katonai szempontból ilyen esetekben elengedhetetlennek mondott - magyar-magyar határzárát utóbb feloldották, ám sokak kiábrándultsága nemcsak átmeneti volt. Főleg a Felvidéken nem, ahol a lakosság egy gazdaságilag - Magyarországhoz képest - virágzó Csehszlovákiától szakadt el, amelynek "a cseh és morva területeken található iparvidékei nagy mennyiségben és viszonylag jó áron vették át a (magyarok által is termelt) mezőgazdasági termékeket. Ezentúl viszont egy agrárország keretein belül kellett megküzdeniük az erős konkurenciával" - utal a megváltozott helyzet paradoxonaira Illésfalvi. A hirtelen árdrágulás, a korona előnytelen átváltása - derül ki Tilkovszky Lóránt Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon című monográfiájából - természetesen a nemzeti hovatartozástól függetlenül értékelte le, egyes számítások szerint 15 százalékkal, a fizetéseket. Sokan kritizálták azt is, hogy a magyar hatóságok kíméletlenül behajtották a még Csehszlovákia által kirótt és az érintettek szerint túlságosan magasan megállapított adóhátralékokat. A szent koronához visszatért magyarok lassúnak mondták a húszas évekbeli csehszlovák, román és szerb földreformok revízióját, pontosabban a földek újraosztását, amely folyamat - állítják történészek - valóban még 1944 végén is csak az elején tartott.

A helyzet viszonylagos romlására a kormány is felfigyelt. Teleki Pál egy 1939. augusztusi minisztertanácson nyomatékosan felkérte kormánya tagjait, hogy legsürgősebben járjanak el, hogy “a magyar közigazgatás közegei megértéssel, gyors intézkedéssel intézzék az ügyeket, mert ellenkező esetben olyan elégedetlenségi állapot fog beállni a hozzánk visszacsatolt országrészek magyarhû lakossága körében is, amely körülményekbõl azt fogják levezetni, hogy Magyarország adminisztrációjának tehetetlensége folytán kár volt ezen területeket az anyaországhoz visszacsatolni”. De volt békétlenség az egykori kisebbségi soron osztozók között is. Elõfordult - derül ki a felvidéki Egyesült Magyar Párt 1939 februárjában a parlamenthez intézett memorandumából -, hogy a trianoni területekrõl érkező “újak” mellett a helyükön maradhattak olyanok is, akik a korábbi kurzust lelkesen (ki)szolgálták, márpedig “igazságtalan állapot az, hogy a teljesen hûtelen és rossz magyarok, akik a cseh napsütésnek minden melegét és elõnyét élvezték, továbbra is kenyeret kapjanak, míg a hûséges, de éhezõ magyarok vagy azok a fiatalok, akik õnhibájukon kívül iskoláikat Csehszlovákiában végeztek, továbbra is állás és kenyér nélkül maradjanak”.

Máshol viszont éppen az ilyen eseteket kiküszöbölendõ, “igazoló eljárások”, azaz átvilágítások ellen szólaltak fel. A panaszok jogossága ma már felmérhetetlen. Ami tény: a közigazgatás megszervezésére a visszacsatolt területekre ténylegesen mintegy 64 ezer ember települt be, ám nem kis részük azok közül került ki, akik Trianon után menekültek el az idegen uralom elõl. Többnyire még a helyi magyarok körében sem voltak túlságosan népszerűek a helybelieket esetleg kiszorító anyaországi “káderek”, akiket sok helyütt “anyásoknak” vagy “ejtõernyõsöknek” gúnyoltak. Mintaként emlegették viszont az Erdélyben tevékenyedõ, már említett Bethlen Bélát, aki egészen más oldalról világította meg a nehézségeket. “A tisztviselõi kar összeállítása igen sok nehézséggel járt, mert a bécsi döntéskor itt talált román tisztviselõi karban aránylag kevés volt a magyar; a román tisztviselõk pedig legnagyobb részben átmentek Dél-Erdélybe. A sok üresen maradt állást nem lehetett az itt talált fiatalsággal betölteni, hiszen 1920-1940 között csak kevés magyar ifjú nyert itt egyetemi diplomát, ezért sok tisztviselõt kellett a trianoni Magyarországról idehozni.”

Sok történész ugyanakkor figyelmeztet arra, hogy e néhány éves idõszak alapján - melynek nagyobb része ráadásul háborús állapotban telt - nem könnyû tárgyilagos ítéletet mondani a korabeli magyar vezetés valódi eredményeirõl és szándékairól. A visszacsatolások révén három éven belül mintegy 80 ezer négyzetkilométerrel, illetve négy és fél millió lakossal gyarapodott ország számára ugyanis gazdaságilag és politikailag is hatalmas megterhelést, társadalmi és gazdasági sokkot jelentett ezen területek feszített ütemû integrációja. “A pontos képalkotáshoz azt is tudni kell - tesz súlyt a revízió mérlegének pozitív serpenyõjébe Vargyai Gyula -, hogy az akkoriban az integráció érdekében kiadott hatalmas mennyiségû kormányrendeletet a frissen létrehozott közigazgatás úgy-ahogy végre tudta hajtani, és tulajdonképpen sikeresen tette az ország szerves részévé a visszacsatolt részeket.” Mindez - jó és rossz - azonban ma már nem több történelmi tapasztalatnál, és a gyakorló politika számára igencsak ritkán

szem előtt tartott tanulságnál.

Szerző: Illényi Balázs

HVG - 1999/36. - 1999. szeptember 11. - 93-95. oldal . Szellem . cikk

Magyarkép a világban

írta Illényi Balázs

Tükröm, tükröm...

Változott-e a külföldi véleményformáló elitek - politikusok és értelmiségiek - magyarokról alkotott képe a 20. század folyamán, és ha igen, pozitív vagy negatív irányban? Az utóbbi években több tudományos konferencián is keresett válasz persze igencsak heterogén, ám annyi bizonyosnak látszik: a magyarság általános elismerést legfeljebb 1956-os, illetve 1989-es “teljesítményével” váltott ki.

“Eljön az idő, amikor a magyarok teljesen valóra válthatják legnagyobb uralkodójuk, Mátyás király ambícióját, s országukat Délkelet-Európa vezető hatalmává teszik” - jósolta a 20. század második esztendejében a National Review angol folyóirat. A korszakot kutató történészek szerint a bizalmat is tükröző szavakban semmi különös nincs, hiszen Nyugat-Európa országaiban - a német ajkú régiókat kivéve - alapvetően pozitívan szemlélték a kossuthi és deáki liberális elveket hirdető magyar politikai irányvonalat. Az 1848—1849-es forradalom és szabadságharc, illetve Kossuth Lajos személye által kialakított szimpátia azonban - derül ki a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) által Magyarságkép és történeti változásai címmel két éve Budapesten rendezett konferencia tanulmányait tartalmazó s idén áprilisban kiadott gyűjteményből - éppen a század első évtizedében kezdett el kopni, majd kevés kivételtől eltekintve általános gyanakvásnak adta át a helyét.

Szakértők szerint a kép sötétedéséhez nagyban hozzájárult a Magyarországon 1904 után kibontakozó politikai válság, a Függetlenségi Párt által vezetett koalíció nehézkessége, valamint az erősödő sovinizmus; ezek nemcsak a Monarchia területén élő nemzetiségek egyikét-másikat hangolták a magyarok ellen, hanem a nyugati közvéleményt is. Pedig például a románság körében ekkoriban még hatott Ioan Slavici novellaíró 1872-ben kiadott, Tanulmányok a magyarokról című munkájának szellemisége; a szerző ugyanis úgy vélte, hogy a “viharos érzelmű, erős akaratú” magyarok - bár történelmileg szemben állnak a román néppel - végső soron mégis a románok “természetes szövetségesei”. A század elején mindkét részcsoport megerősödő nacionalista ideológia azonban szintén éreztette hatásait. Az első világháború előestéjén - derül ki Köpeczi Béla akadémikus A 19. századi román irodalom magyarságképe című tanulmányából - a költő Octavian Goga már Ady Endrével vitázik, és azt veti a szemére, hogy a magyar kultúra elvesztette a reformkorban kialakult (s később Petőfi, Arany és Madách munkáival fémjelzett) nemzeti és militáns jellegét, s a modern irodalom zsidók kezébe került. Ady viszont nemcsak a

zsidó írókat védte meg, hanem kiállt a modernség és az internacionalizmus mellett, s 1915-ös cikkében kijelentette: “Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű.”

Franciaországban ekkortájt a leginkább a múlt század második fele óta erősödő németellenesség határozta meg a politikusok magyarságképét, hiszen a Monarchia (s benne a magyarság) egyértelműen Berlin szövetségesének számított. Ebből viszont mégsem következett az, hogy a németek szimpátiával szemlélték volna a magyarokat, amit - a tavaly elhunyt Hanák Péter történész szerint - a század első éveiben Budapestről elküldött konzuli jelentések tükröztek a legplasztikusabban. Below főkonzul 1903-as elemzésében kiemelte: “A magyar, ami politikai céljait illeti, őszintétlen, hogy ne mondjuk, hamis. Bátorsága, ha komoly ellenállásba ütközik, elpárolog, amit azonban nagyhangú szólásokkal takargat; úgynevezett hazafisága mögött zabolátlan hiúság rejtőzik.”

Ausztriában pedig, bár nem volt egyeduralkodó, de hatékonyan bizonyult a századvég idején született keresztényszociális mozgalom neokonzervatív ideológiája. Népszerű vezére, Karl Lueger magyarellenességét - Gogához hasonlóan - némi antiszemitizmussal “kombinálva” a magyar fővárost egyszerűen Juda-Pestként, a millenniumi ünnepeket pedig “judeo-magyar orgiákként” emlegette. A tengerentúlon szintén ezekben az években kezdett fakadni a Kossuth és a szabadságharcos emigránsok tevékenysége alapján kialakult kedvező megítélés, elsősorban a nagy európai bevándorlási hullámok miatt. Bár a washingtoni kormányzat elemzései rendre pozitívan nyilatkoztak a magyarokról - tudjuk meg Frank Tibor történész *Ellenség vagy barát?* című tanulmányából -, az akkoriban egyre divatosabb szociáldarwinista társadalompolitikai gyakorlat során “valóságos kereszties háború bontakozott ki a szláv, zsidó, délolasz és magyar jövevények ellen”, akiknek a betelepülését adminisztratív eszközökkel nehezítették.

A leglátványosabb mégis a brit közvélekedés megfordulása volt, ami - vélte az említett MTA-konferencián tartott előadásában Jeszenszky Géza történész, jelenlegi washingtoni nagykövet - elsősorban két, Magyarországot közelebről is ismerő angol közéleti személyiség tevékenységének tulajdonítható. Henry Wickham Steed az akkori világ talán legtekintélyesebb sajtóorgánumának, a londoni *The Times*nek bécsi tudósítójaként a 20. század első évtizedében egyre magyarellenesebb hangot ütött meg, kiemelve, “habár fővárosa és nagyobb városai kívülről a 20. század arculatát viselik, a nép szelleme ötven évvel elmaradt a nyugati nemzetek mögött”. A skót Robert William Seton-Watson 1906-ban még a magyar függetlenség lelkes híveként érkezett magyar földre, de megismerve a kisebbségek helyzetét, igen hamar azok buzgó barátjává vált, és tucatnyi cikkben, könyvben és tanulmányban bizonygatta honfitársainak, hogy “a magyar szabadság csak legenda, legföljebb a magyarokra vonatkozik”, a velük együtt élő egyéb nemzetiségekre semmiképpen.

A sokféle vélt vagy valós negatív tapasztalat talán csak két nemzet - a lengyel és a finn - pozitív magyarságképét nem tudta megingatni, akik azzal is kitűntek, hogy nemcsak politikusaik, hanem közvéleményük egésze is szimpatizált a magyarokkal. “A lengyel kultúra és irodalom magyarságképének

fő vonásait a múlt század rögzítette” - állítja Kiss Gy. Csaba történész A Kárpátok felől... című, több helyütt is publikált tanulmányában. A középkori krónikáig visszavezethető lengyel-magyar “barátságtoposz” mellett - derül ki az írásból - jót tett a megítélésnek a Kárpátoktól északra élők által már-már kultikusan emlegetett 1848-as szabadságharc, melyben számos ottani szabadsághős (például Bem “apó” vagy Henrik Dembinski tábornok) is jeleskedett. A finnek magyarságképében pedig - vélekedett a már említett konferencián Juhani Huotari finn történész - már a múlt század első felétől szinte a mai napig az őket ilyenformán Európához kötő nyelvrokonság volt a szimpátia forrása, amit nem rendített meg e század első felének semmiféle politikai változása sem.

Az első világháború és az azt követő békék idején aztán igazi mélypontra süllyedt a magyarok “tetszésindexe”. Angolszász körökben ennek legfőképpen az volt az oka, hogy a Párizs környéki békéket előkészítő angol tárgyalódelegációt egyebek között az a Wickham Steed és Seton-Watson tájékoztatta a magyar viszonyokról, akik a korábbi évtizedekben többször is kimutatták magyarellenes érzelmeiket. Pedig 1920 elején még úgy tűnt, hogy a franciáknál ellensúlyt kap a negatív brit benyomás, legalábbis erre utalt a külügyminisztériumban, a párizsi Quai d’Orsay-n készített egyik jegyzék, mely szerint “Közép-Európa egész egyensúlya szükségképpen Magyarországon nyugszik; a térkép ezt egyértelműen megmutatja, és a történelem fényesen igazolja”. A biztatóan induló év során azonban hamarosan alapvetően megváltozott a francia politikacsinálók álláspontja, s június 4-én már ellenkező értelmű békeszerződést írtak alá Magyarország képviselőivel Trianonban. E változás hátterében - tudjuk meg Ormos Mária történész A francia politikusok magyarságképe című tanulmányából - elsősorban a cseh és a román politikusok álltak, akik saját elképzeléseik, félelmeik alapján győzték meg a franciákat. Eduard Benes, akkori csehszlovák külügyminiszter egy 1920. februári “leleplező” beszédében például a magyarokat tartja a háború “igazi kezdeményezőinek”, azt állítva: “Az egész világ elborzadt azoktól a valóban tatár politikai állapotoktól, és megértette, hogy a háborút nem kizárólag a régi Osztrák-Magyar Monarchia végzetes politikája provokálta ki, hanem hogy ezt sokkal inkább Budapesten készítették elő, mintsem Bécsben.” A csehszlovák “politikai marketing” a tengerentúlon is sokat tett a magyarkép megváltoztatásáért. “Propagandánk hatásos volt, sikerült befolyásolnunk Amerika egész közvéleményét”, mivel “annak a ténynek, hogy a kisebbségben lévő németek és magyarok elnyomják a lakosság többségét, mindig és mindenütt nagy hatása volt” - olvasható Tomas Masaryk emlékirataiban. A csehszlovák elnök egyébként új, “pozitív” vonással is gazdagította a magyar jellem ismérveit, amikor nyugati diplomaták tudomására hozta: “A magyarok valami különleges csáberővel rendelkeznek, s ezt arra használják, hogy a jóhiszemű külföldieket megtévesszék és a maguk oldalára állítsák.”

Az ekkor kialakult (leginkább negatív) kép azután a két világháború közötti időszakban alig-alig változott, legfeljebb annyiban, hogy - történészek szerint az egyre erőteljesebben súlykolt magyar irredentizmus miatt - ekkortájt válik hangsúlyossá a magyarellenesség olyan népek körében is, mint a szerbek vagy a szlovének. Milos Crnjanski, az egyik legjelentősebb modern

szerb író például A Horthy-Magyarországon című útleírásában Trianon miatti sajnálkozása mellett kiemeli, milyen visszatetsző a nacionalizmuson és magyarkodáson kívül még általánosan jellemző “felszínes úrhatnáság” is.

A nemzeti önállóságukat ekkor elnyerő szlovákok szemében rendkívüli jelentőséget kap a magyarokhoz fűződő viszonyuk, ám “a propagandájukban elfogadott kiindulópont szerint a közös történelem ezer éve a szlovákoknak a magyarok általi ezeréves elnyomását jelentette” - emelte ki a sértettség egyik motívumát Hamberger Judit történész egy, a magyarságképpel foglalkozó konferencián, amelyet tavaly novemberben rendeztek az MTA Stratégiai Kutatások Programjának keretében. Az ilyenformán megalázott szlovák nép 1918-as felszabadulása után viszont olyan lett, mint valamiféle Élő ostor, ahogyan azt Milo Urban regényíró nagy hatású, 1927-ben kiadott műve címében is jelezte. A köztudatuk szerint büszke, uralkodó, elnyomó magyarság egyik legnagyobb bűne a magyarsítás, és a szlovák írók “tolla nyomán a századfordulótól egyre ellenszenvesebb arculattal jelenik meg a magyar főváros, amely szemükben olvasztótégely, és gyorsan eltünteti az ideérkező szlovákokat, a tiszta erkölcsű falusi népet” - emelte ki tanulmányában Kiss Gy. Csaba történész.

Az Egyesült Államokban viszont a két világháború között - mondja Frank Tibor - mintegy “megkettőződik a magyarság képe”. A Horthy-Magyarország felemás és közvetlenül legfeljebb csak a politikusok által érzékelt képe mellett ugyanis “a korszak amerikai magyarjairól ekkoriban kezd kialakulni az az image, amely a magyarban - mint Frank Tibor állítja - különleges módon tehetséges, rendhagyóan gondolkodó, magát mindig feltaláló embert lát”. Ezt egyébként nemcsak a Hollywoodban megtelepedett magyaroknak (Kertész Mihály, Korda Sándor, Lugosi Béla) lehetett köszönni, hanem a negyvenes évekre híressé váló természettudósoknak, matematikusoknak (Kármán Tódor, Neumann János, Szilárd Leó, Teller Ede, Wigner Jenő) is. Az ilyenformán a két világháború között finomodó kép ugyanakkor nem volt jellemző az angolszász világ egészére, hiszen Nagy-Britanniában az idegenkedés makacsul hosszan tartónak bizonyult. Pedig a szigetország esetében a magyar vezetőréteg angolbarát része igen aktívan próbálta ellensúlyozni - végső soron konkrét eredmény nélkül - az első világháború óta ható szláv befolyást. Ezekbe az erőfeszítésekbe tartozott a Bethlen István korábbi miniszterelnök által alapított, 1934-től szerveződő, de csak két évvel később megjelenő, angol nyelvű, igényes külsejű és tartalmú Hungarian Quarterly folyóirat, amely az egy évvel korábban Angliában éppen Seton-Watson neve alatt kiadott, 600 oldalas Románia-történetet kívánta (volna) ellensúlyozni Magyarország alaposabb megismertetésével. Ugyancsak szemléletalakítónak szánta a volt miniszterelnök azt az országtörténetet - tudjuk meg Frank Tibortól -, amelyet Hóman Bálint és Szekfű Gyula híres ötkötetes munkájából “rövidítettek” volna angolra és franciára. Az egyre körülményesebbé váló kiadási procedúrát látva aztán már az akkori miniszterelnök, Teleki Pál támogatásával indult Amerikába Szekfű Gyula kedves tanítványa, a fiatal Kosáry Domokos, hogy ott jelentessen meg egy ötkötetes angol nyelvű Magyarország-történetet - a hatás szempontjából már igencsak elkésve - 1941-ben.

A második világháborús magyar szereplés általános negatív visszhangot keltő hatásából újra csak a lengyelek és a finnek tapasztalata "lógott ki", hiszen Varsóban a világégést követően irodalmi művek sokaságában emlékeztek szívesen arra, hogy 1939 szeptemberében menekültek tízezreit fogadták be Magyarországon, Finnországban pedig az 1941-es, Szovjetunió elleni "közös" hadjárat hagyott mély nyomokat. Ezt leszámítva a háborút követően a szocialista blokk kifelé érzékelhető általános "szürkeségében" elvesző országnak egészen 1956-ig kellett várnia a külföld szimpátiájára. Akkor viszont fél évszázados negatív kliséket sikerült egy csapásra kitörölni, hiszen ezen kívül a magyar történelemnek talán nem volt még egy olyan pillanata, amikor ennyire egyöntetű lett volna, legalábbis a nyugati közvéleményben, a rokonszenv megnyilvánulása a magyarok iránt - derült ki Litván György történész Az 1956-os forradalom és a magyarságkép című, 1997-es előadásából. A politikusok és a korabeli sajtó együttérzése mellett éppen a magyarokkal korábban nem túl együttérzőnek bizonyuló franciák jeleskedtek a szolidaritási nyilatkozatok tucatjainak készítésében, sőt irodalmuk nagyjai - Albert Camus vagy Francois Mauriac - is több ízben kiálltak a forradalom mellett. Utóbbi szerint "a megtörhetetlen Magyarország megmutatja a világnak, hogy a történelem irányát a gyengébb akarata is megszabhatja, ha az erősebb embertelen". Ausztria pedig "kormányzati óvatossággal, de őszinte társadalmi szolidaritással, a menekültek nagylelkű megsegítésével fejezte ki megváltozott véleményét a múltban sokat szidott magyarokról" - említette az osztrákok akkori reakcióját Litván György.

A szovjet blokk országaiban viszont az "ellenforradalmi lázadásról" szóló központi propagandát esetenként még a magyar revizionizmus feltámadásáról szóló híresztelésekkel is megfejelték, elsősorban Csehszlovákiában és Romániában. Hamberger Judit A csehek a magyarokról című tanulmányában kiemeli, hogy Csehszlovákiában "voltak olyan értékelések is, melyek elítélték a forradalom véres tetteit, ázsiai és durva kegyetlenkedéseknek ítélve azokat", ugyanakkor - figyelmeztet Litván György - bár túl sok adat nem áll rendelkezésre, ezekben az országokban is voltak "helyi megmozdulások (például a temesvári diákoké), melyek a társadalom egy kisebb részének határozott rokonszenvét jelzik". Ezt támaszthatják alá emigránsok értékelései is, például a kiábrándult jugoszláv ideológus, Milovan Gyilas november 19-én a The New Leader amerikai folyóiratban megjelenő írása, amelyben úgy véli: "A magyar felkelés talán nem kisebb jelentőségű, mint a nagy francia forradalom, vagy az orosz forradalom... Ez a kommunizmus végének a kezdetét jelzi."

1956 tartósan a pozitív tartományba lendítette át a magyarságról alkotott kép korábban szinte általános negatív előjelét. A forradalom alatt szenvedélyes szolidaritási nyilatkozatokkal beérő Egyesült Államokban az akkor még Massachusetts állambeli szenátor, John Fitzgerald Kennedy a forradalom első évfordulóján, 1957 októberében is úgy értékelte az eseményeket, hogy "az emberiség történetében nem volt még nap, amely világosabban mutatta volna az emberek elfojthatatlan vágyát, hogy bármilyen kockázat és bármekkora áldozatok árán is szabadokká legyenek". A szabadságharcosoknak kijáró rokonszenvből elsőképpen az emigránsok profitáltak, akiket nemcsak Amerikában, hanem lényegében minden nyugati

országban megkülönböztetett figyelemmel fogadtak, és - Litván György szerint - "pályájukat a forradalom iránt tanúsított tisztelet kísérte mindenütt". Sőt ez a fogadtatás, amelyben a hatvanas évektől lassan meginduló turizmus idején már szinte minden legálisan kiutazó részesedett valamiféleképpen, azt is eredményezte, hogy "a magyarság 56-ban újrateremtett jó híréből valami a Kádár-rendszerre is visszasugárzott, hiszen a nyugatiak szemében egy ilyen próbatételt kiálló nemzetnek joga volt a békés megalkuvásra" - vélte utóbb az 1956-os emigránsként Párizsban élő politológus, Kende Péter. Aminek következménye, hogy a szintetizáló, leegyszerűsítő közvéleményben sokszor keveredtek az összefüggések, így fordulhatott elő, hogy naivabb politikusok vagy tájékozatlanabb újságírók nemegyszer külföldön járó kádárista diplomataikat dicsérték meg a forradalomért, vagy emigránsoknak gratuláltak a "legvidámabb barakk" újításaiért.

Nyugaton tehát keveredtek a magyar szabadságharcosokról kialakított képpel a Kádár-korszak gondosan kidekázott engedményei és erényei (életrevalóság, realizmus, kompromisszumkészség), és ennek nyomán a nyolcvanas évek nyugat-európai történelemtankönyveiben - Szabolcs Ottó történész szerint - a legtöbbet emlegetett magyar "hős", Szent Istvánt megelőzve, Kádár János lett. A szomszédos népek közvetlenebb tapasztalatai természetesen sok esetben e kliséktől igencsak eltérő benyomásokat rögzítettek, melyeket az utóbbi két évtizedben több országban tudományos módszerekkel is mértek. Dean Peabody angol szociológus 1985-ben publikálta National characteristics (Nemzetkarakterek) című munkáját, melyből kiderül például, hogy az osztrákok a magyarokat tevékeny, ravasz, felettebb vidám, szeretetre méltó, igen impulzív, nagystílű népnek tartják, akiknek viszont az önfegyelem, az impulzuskontroll és a normakövetés nem tartozik az erősségeik közé. Egy másik, a nyolcvanas évek elején, Burgenlandban készített felmérés tanúsága szerint pedig az Ausztria legkeletibb tartományában élő "sógorok" zöme forróvérűeknek tartja a magyarokat, illetve túlzott nemzeti büszkeséget ró fel nekik, miközben könnyelműnek és tehetetlennek találják őket. Ennél jóval negatívabb kép él a szlovákokban, amely, úgy tűnik, tartósan befolyásolja véleményüket. "A magyarokkal szembeni gyanakvás arra a sztereotípiára épül, hogy a >magyarországi< magyarok magukat többnek tartják, mint a szlovákokat, s lenézik, lekezelik őket, illetve arrogánsan hangoztatják kulturális és egyéb magasabbrendűségüket" - idézi a kilencvenes évek magyar és szlovák kutatásainak eredményeit Hamberger Judit. Sőt még manapság is elterjedt vélemény, hogy "a magyaroknál mindig a durva nacionalizmus dominált és dominál" - írta 1996-ban megjelent könyvében Ladislav Deák szlovák történész.

A román diákok körében 1994-ben végzett vizsgálat azt mutatja, hogy nyolc vizsgált nemzet közül a magyarok az utolsó előtti helyet foglalják el a rokonszenvlistán (közvetlenül az oroszok előtt), negatívumként pedig leginkább a szorgalom, a műveltség és a humor hiányát emelték ki az ottani fiatalok - vonta le a következtetéseket saját kutatásaiból Hunyady György pszichológus a Magyarságkép és történeti változásai című 1997-es konferencián tartott előadásában. Az ELTE Szociológiai Intézetének 1997-es, ugyancsak Romániában végzett felmérése annyiban finomítja ezt a képet, hogy

kimutatta: a magyarokkal együtt élő románok körében mindig valamivel negatívabb az értékelés, ám az bizonyos - állította Csepeli György szociálpszichológus tavaly novemberi konferencia-előadásában -, hogy manapság széles körű annak a nézetnek az elfogadása, miszerint "a magyar fennhéjázó, gögös nemzet, mely megszokta, hogy uralkodjék". Keletebbre sem sokkal pozitívabb a kép, amit jól érzékeltetnek a magyarságkép-kutatások keretében orosz újságírókkal készített interjúk. Valerij Bogomolov szerint például "a köznép körében él az, hogy a magyarok cigányok", de az orosz állambiztonsági hatóságok külföldi ügynökei kapcsán "Kun Béla neve nálunk nemcsak ismert, hanem egyenesen gyűlölt", valamint Magyarországon azt sem tudják, milyen élénken tartja magát még ma is a kollektív orosz emlékezetben, hogy a "második világháború legvéreskezőbb katonái, akik a partizánok ellen és egyszerű emberek ellen harcoltak a déli vidékeken, többek között magyarok voltak". Borisz Csesztakov arra figyelmeztet, hogy bár Magyarország "évtizedeken keresztül a vásárlási lehetőségek, a zene, az ételek helyeként élt a köztudatban, ...ha ma Moszkvából jövök vissza, úgy érzem, mintha New Yorkból érkeznek egy nagy faluba". A Magyarországon több évtizedet eltöltött újságíró szerint az itteniekre a legjellemzőbb "a kisebbségi érzés és a nagyvárosi hóbort fantasztikus ötvözete egyazon ember mentalitásában".

Az bizonyos, hogy a rendszerváltás "jót tett" a nyugati nemzetek magyarképének. "Magyarországnak és a magyarságnak igen jó az imázsa Franciaországban (elsősorban 1956 és az 1989-1990-es békés átmenet miatt) - állította 1998 őszén egy vele készített interjúban Paul Poudade budapesti francia nagykövetség -, ám a mai problémákkal kapcsolatban a francia közvélemény előtt irritáló az állandó múltba nézés. Erdély elvesztését tudomásul kell venni, ugyanúgy, ahogy Franciaország számára ma már nem lehet probléma Algéria elszakadása 1962-ben." A németek azóta is gyakran emlegetik: hálaival tartoznak a magyaroknak 1989-ben vállalt szerepükért - derül ki abból a tanulmányból, amelyet Terestyéni Tamás kommunikációkutató készített német, osztrák és svájci sajtótermékek elemzése alapján. Azóta viszont a német nyelvű sajtó sokkal kevesebbet és meglehetősen vegyes szájízzel foglalkozik Magyarországgal, amelyet többnyire Csehországgal és Lengyelországgal együtt említ. Gyakran kerülnek szóba a rendszerváltás óta elért gazdasági eredmények, ám legalább annyit írnak a vállalati csődökről, a munkanélküliségről és az egyre inkább elharapódzó bűnözésről. A magyarkép megkopása a finnekénél még meglepőbb, hiszen - mint Juhani Huotari történész írja - az 1990-es években a korábban sokat és szívesen emlegetett "rokonok" eléggé háttérbe szorultak az egységesülő Németország árnyékában, és "a magyarokról alkotott képnek nem tett jót az a tény sem, hogy a jugoszláv háború kitörése után az országot egyre gyakrabban különböző válsághelyzetek kapcsán említették". A magyarokkal tradicionálisan szimpatizáló nemzetek közül tehát lehet, hogy mára csak a lengyelek rokonszenve maradt érintetlen, ám elképzelhető, hogy ennek okát Czeslaw Milosz emigráns író már 1960-ban megsejtette, hiszen szerinte "a lengyelek, éljenek bárhol, legyenek bármilyen felfogásúak, hagyományosan szeretik a magyarokat, de Magyarországról semmit sem tudnak".

Szerző: Illényi Balázs

A Párizs környéki békék nyolcvan éve

írta Illényi Balázs

Kényszervágások

Nyolcvan évvel ezelőtt, 1919. június 28-án a Németországgal Versailles-ban aláírt békével kezdődött az a - majdnem négy évig tartó - rendezés, melyre Magyarországon elsősorban a majd egy évvel későbbi, 1920. június 4-ei trianoni sokk okán emlékeznek. Pedig a nagyhatalmi érdekek talán éppen itt csaptak össze a legkevésbé. Legalábbis jóval kisebb mértékben, mint például Németország, a hajdani Osztrák Császárság vagy a Török Birodalom jövője kérdésében. Aminek eredményeként - talán Bulgária kivételével - mindenki a saját Trianonjának tekintheti az 1919-1920-as békerendezést.

“Kinek ne száradna le a keze egy ilyen béke aláírásától?” - sóhajtott fel állítólag Philipp Scheidemann akkori német kancellár 1919 tavaszán, az antant békediktátumának megismerésekor. Pedig az elsősorban francia sugallatra készült kemény feltételek elfogadása mellett a német delegációnak még egy másik, “szimbolikus” békát is le kellett nyelnie. A párizsi vezetés ugyanis ugyanabban a versailles-i tükörteremben rendezte az aláírási ceremóniát, melyben az 1870-ben kirobbant porosz—francia háború végén - 1871. január 18-án - elődeik orra előtt koronázták I. Vilmos porosz királyt német császárrá, és kiáltották ki a német egységet. Ráadásul a “vendéglátók” nem mulasztották el emlékeztetni a vesztesek delegációját háborús tetteik súlyára: a terem “díszleteként” - ugyancsak képletesen - öt sebesült francia katona fogadta a belépőket.

A franciás eleganciával rendezett megalázásnál persze feltehetően mélyebb nyomot hagyott a németekben a kényszerű lemondás fontos területeikről. Igaz, ha minden úgy történik, ahogyan azt a revansot leginkább szorgalmazó franciák akarják, sokkal rosszabbul is járhattak volna. Párizsban ugyanis, ahol “a közfelfogás a francia romlást az 1871-ben létrejött német egységből származtatta, nemcsak Elzász-Lotaringiát követelték vissza, hanem a természetes határok jelszavát felelevenítve a Rajna bal partját is be kívánták kebelezni” - számol be a háború utáni francia étvágy mértékéről Diószegi István A hatalmi politika másfél évszázada című munkájában. Ezenkívül Franciaország a keleti oldalon ellensúlyként az alakuló Lengyelországot is a lehető legnagyobb mértékben meg akarta erősíteni, illetve - továbbra is a németek gyengítésének szándékával - mindenképpen meg kívánta akadályozni a német-osztrák egyesülést.

A francia kezdeményezések végül csak ez utóbbi pontban valósultak meg maradéktalanul, mivel az Anschluss tilalmát világosan kimondta a versailles-i békeszerződés 80. cikkelye. Egyebek mellett azért, mivel még e

Pekingtől délre található santungi koncessziós terület - hovatartozása kapcsán kerekedett a győztesek között, még hozzá Japánnal. Anglia és Franciaország - noha nem nézték jó szemmel a távol-keleti japán terjeszkedést - egy 1917-es szerződésben már elköteleződtek a felkelő nap országa mellett, így nem emelhetek vétőt; az Egyesült Államok nevében viszont Wilson elnök, immár országa hosszú távú érdekeit féltve, a területszerzés ellen lépett fel. Santung - állítják a történészek - végül is csak azért került Japán fennhatósága alá, mert Wilson nem akarta a kenyértöréssel éppen azt kockáztatni, hogy egy fontos szövetséges emiatt maradjon ki az élete főművének tartott, alakulófélben lévő Népszövetségből.

Jóval komolyabb veszteségeket kellett elszenvednie Ausztriának, amit jól érzékeltettek az osztrák békedelegáció vezetőjének, Karl Rennernek a feltételek megismerésekor mondott keserű szavai is: "Ha a győztesek Németausztriát e szerződés elfogadására kényszerítik, saját győzelmüket teszik kétes értékűvé, mert csupán egy holttestet emelhetnek a diadalkocsiba." Pedig eleinte úgy tűnt, volna más lehetőség is. A béketárgyalások során ugyanis több változat is felmerült a háború végére már amúgy is felbomlott ország gondjainak megoldására. Ezek közül az angolszászok - mint már említettük - kezdetben támogatták volna akár Ausztria egyfajta (a korábbiaknál mindenképpen lazább) köztársasági föderációját az utódállamokkal, esetleg akár Németországgal való egyesülését is. Abban viszont, hogy végül az - államiságukat újra megerősítő Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia által is melegen támogatott - francia verzió győzedelmeskedett, vélhetően nagy szerepet játszhatott, hogy "Clemenceau az Anschluss esetleges megvalósulásáért cserébe olyan komoly francia követeléseket támasztott volna a Rajna-vidéken, hogy az angolok jobbnak látták engedni e kérdésben" - villantja fel a nagypolitika kulisszáit Kerekes Lajos Ausztria története című könyvében. Ráadásul a franciáknak ügyelniük kellett arra is, hogy többé-kevésbé kielégítsék újdonsült közép-európai szövetségeseik igényeit is. Így aztán az Ausztriával 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben aláíratott béke értelmében létrejövő új, 83 ezer négyzetkilométernyi állam az Osztrák-Magyar Monarchia hajdani, 675,9 ezer négyzetkilométeres összterületének csak mintegy 12 százalékát tette ki.

Igaz, ennek majdnem fele, 325,4 ezer négyzetkilométer volt a vele perszónálunióban lévő Trianon előtti Magyarország (Horvát-Szlavóniával együtt), és Bosznia-Hercegovina is csak ideiglenesen állt osztrák fennhatóság alatt. Ez azt jelentette, hogy a szigorúan vett Osztrák Császárság területe "csupán" 300 ezer négyzetkilométert tett ki a világháború előtt. E területből majdnem 80 ezer négyzetkilométert kapott az ismét függetlenedő Lengyelország, és a Szudéta-vidékkel együtt szinte ugyanennyit szerzett meg az újonnan létrejött Csehszlovákia, míg Délkelet-Karintiából 28 ezer négyzetkilométer került a szintén újszülött Szerb—Horvát-Szlóven Királyság birtokába. A Trento központú Dél-Tirolt és Trieszt körzetét, összesen mintegy 23 ezer négyzetkilométert - tulajdonképpen szabályos (igaz, nem az osztrákokkal kötött) "adásvételi" szerződés keretében - Olaszország kapta, hiszen annak idején az 1915-ös londoni szerződésben egyebek mellett ez is szerepelt hadba lépésének

feltételeként. A mai Csernyivci vidékének 10 ezer négyzetkilométere pedig Romániának jutott. Sovány vigasz lehetett az osztrákok számára, hogy a hatalmas területi veszteségek mellett valamit a javukra is írtak. Az ugyancsak vesztes magyarokkal aláír(atot)t trianoni béke értelmében megkapták Burgenlandot, így új országuk lakossága végül is 6,5 millió lett, miután Olaszországban és a Szudéta-vidékkel Csehszlovákiában jelentős kisebbségről kellett lemondaniuk - hiszen csupán utóbbi területen több mint 3 millió német ajkú lakos került új hazába.

A Török Birodalom esetében Anglia mutatkozott oly rámenősnek, mint Európában Franciaország. Ennek ellenére ők voltak az egyetlenek, akiknek hatalmas területi veszteségeik mellett érdekeiket rendhagyó módon sikerült bizonyos fokig még a békekonferenciára is rákényszeríteniük. Pedig esetükben a nagyhatalmak már a háború alatt több szerződésben előre eldöntötték, kinek mi jut. Az 1920 augusztusában megkötött sevres-i békében még úgy nézett ki, minden a már előre megbeszéltek szerint zajlik majd, ám a szultán képviselői hiába egyeztek bele a hajdan szebb napokat látott birodalom szinte teljes feldarabolásába. Az időközben Anatóliában teljhatalmat kapott Musztafa Kemál tábornok mögött felsorakozó nacionalisták ugyanis háborút indítottak a török földet megszálló hatalmak ellen. Hadba vonulásuk fő oka az volt, hogy a békerendezők a világháború előtt már amúgy is 1,8 millió négyzetkilométeresre "apadt" birodalomból egyhatodot, mindössze 300 ezer négyzetkilométert kívánták meghagyni.

A nagyhatalmi alku a törökök esetében azt jelentette, hogy Franciaország és Olaszország - a Rajna-vidék és az Adria körzetében történő területszerzésben nyújtott brit támogatás fejében - igen fontos, kőolajban gazdag (iraki) területeket engedett át Angliának, illetve fontos kis-ázsiai és európai részeket London "emberének", a görögöknek. A döntésekkel szembeszegülő törököket persze bántotta a 37. szélességi foktól délre eső arab területek formailag népszövetségi (a mai Szíria és Libanon francia, Irak és Palesztina angol) ellenőrzés alá kerülése, de igazi sérelemként európai birtokaik (Kelet-Trákia és az égei-tengeri szigetvilág hozzájuk tartozó része) elvesztését élték meg. Mindezt ugyanis - Isztambul kivételével - át kellett volna adniuk Görögországnak, nem beszélve Szmirnáról és környékéről. Ugyanakkor keleten - ugyancsak némi angol ösztönzésre - az önmagukat autonómmá nyilvánító Kurdisztánnal és Örményországgal szintén jelentős területek készültek elszakadni a birodalomtól. Ráadásul a békediktátum Anatólia déli részeiből hatalmas birtokokat rendelt olasz, francia, illetve angol "befolyás" alá.

A nagy területi átrendeződések mögé rejtett apró, ám egyik legfontosabb brit elképzelés - a stratégiailag kulcsfontosságú tengerszorosok és Konstantinápoly "nemzetközi", valójában angol felügyelet alá rendelése - azonban még a tárgyalóasztalnál elvérzett. Ezúttal az addig Anglia támogatójának számító Egyesült Államok miatt, mivel "Wilson, aki az amerikai közvélemény szerint már úgy is túlságosan belebonyolódott az európai ügyekbe, határozottan elutasította az ilyen kötelezettségvállalást" - mutat rá az angolszász törés okára Diószegi István. Ez azonban csak az első volt a győztesek kudarcai közül török ügyekben, mivel a feldarabolásba belenyugodni

nem hajlandó török nacionalisták az intervenció görög csapatok kiűzésével végül elérték, hogy 1923. július 24-én Lausanne-ban olyan békét írhattak alá, melynek értelmében több mint duplájára (700 ezer négyzetkilométernél is többre) tudták növelni az eredetileg nekik szánt ország területét. Így összességében korábbi birtokaiknak "csak" 61,6 százalékról, lakosságuknak pedig 40 százalékról kellett lemondaniuk.

A világháború ötödik vesztese Bulgária volt, aki sorstársai közül a veszteség arányaiban és abszolút értékében is viszonylag a legjobban járt. A nagyhatalmi érdekeket sehol sem sértő országnak az 1919. november 27-ei neuilly-sur-seine-i békében ugyanis a háború előtti területéből 11500 négyzetkilométerrel kellett lemondania. Ennek legnagyobb részét Görög-, illetve Törökország kapta. Igaz, e területileg viszonylag csekélynek tűnő veszteség stratégiai igen súlyosnak számított, hiszen Bulgária ily módon elvesztette égei-tengeri partvidékét, különösen, hogy a békeszerződésben hiába szögezték le, hogy Görögország biztosítani fogja Dedeagac (a mai Alexandropolisz) kikötőjének használatát, erről a későbbiekben nagyvonalúan elfeledkeztek. Az angolbarát görögök mellett azért a francia orientációjú Nagy-Szerbia is kapott valamit, igaz, mindössze 4 ezer négyzetkilométert, benne a macedóniai Strumicát és környékét, illetve kicsit északabbra három tiszta bolgár etnikumú, határ menti területet (Jasenovac, Caribrod, Bosilegrad).

Az első világháborút lezáró békék egyébként a legtöbb esetben - a második világháború körüli területi átrendeződések ellenére is - tartósnak bizonyultak, bár kivételek mindkét irányban akadtak. Legmaradandóbbak - az 1947-ben még három faluval megrövidített Magyarország mellett - az új Ausztria és Törökország veszteségei voltak. Ezek lényegében azóta is a nyolcvan éve megindult tárgyalásokon kialakult kereteik között léteznek. Rosszabbul "jött ki" a második világháborúért felelős Németország, amelynek - annak ellenére, hogy a Hitler által 1935-ben visszaszerzett Saar-vidéket megtarthatta - nemcsak évtizedekig kellett a kettéosztottság nyűgét viselnie, hanem azzal is szembe kellett néznie, hogy például Lengyelország javára további több mint 100 ezer négyzetkilométernyi területet csatoltak el. Így Kelet-Poroszország mellett - melynek északi része a Szovjetunióhoz került - a Balti-tenger partján fekvő Pomerániát is elvesztette. Igaz, kisebbségeinek sorsa részben megoldódott, mivel a második világháborút követően 1988-ig több mint 12 millió német települt - jószántából vagy kényszerítve - a szűkebb keretek közé szorított anyaországba. A nevető "ötödik" ezúttal is Bulgária volt. A háborúból még 1944 szeptember elején kiszálló ország ugyanis azonnal megnyitotta határait a beözönlő Vörös Hadsereg előtt. Cserébe a béketárgyalások után megtarthatta a Romániától még 1940-ben elcsatolt, Várnától északra fekvő, mintegy 7 ezer négyzetkilométernyi Dél-Dobrudzsát. Bár az így 110 ezer négyzetkilométernél is nagyobbra növelt ország vezetőinek ezzel nem sikerült régi álmukat, Nagy-Bulgária felépítését megvalósítaniuk, e területgyarapítással mégiscsak a versailles-i vesztesek nyertesének nőtte ki magát.

Szerző: Illényi Balázs

HVG - 1999/25. - 1999. június 26. - 87-91. oldal . Szellem . cikk

Nemzeti vízum határon túli magyaroknak?

írta Riba István

Belépéskényszer

Az Orbán-kormány szakértői lázasan kutatják azokat a megoldásokat, amelyek azután is lehetővé teszik a határon túl élő magyarok vízummentes belépését, hogy Magyarország az EU tagja lesz. A szakmai megbeszéléseken felmerült lehetőségek - például a kettős állampolgárság, a nemzeti vízum - egyike sem tűnik könnyen megvalósíthatónak.

Második Trianon - gyakran ezzel a fordulattal fogalmazza meg félelmét a határon túl élő magyarok egy része amiatt, hogy ha Magyarország belül kerül az Európai Unió (EU) sáncain, vasfüggönnyel el lesznek vágva az anyaországtól. Az kétségtelen, hogy Magyarország uniós csatlakozása esetén a schengeni egyezmény előírásai miatt jelentősen megnehezülhet az erdélyi, a kárpátaljai és a vajdasági magyarok beutazása, ami a rendszerváltozás kezdete óta gyakorlatilag akadálytalan (a szlovák állampolgároknak Nagy-Britanniát és Írországot kivéve nem kell vízum az EU-ba). Románia, Jugoszlávia és Ukrajna állampolgárai ugyanis csak vízummal utazhatnak be az EU területére, s ha Magyarországnak sikerül taggá válnia, alkalmaznia kell az uniós előírásokat.

“Az lenne a magyarok számára a legjobb, ha Romániával szemben megszűnne az EU által támasztott vízumkényszer” - mondta a HVG kérdésére a Határon Túli Magyarok Hivatalának (HTMH) elnöke, Szabó Tibor. Szakértők szerint azonban a közeljövőben erre kevés esély van (Jugoszlávia és Ukrajna esetében pedig semmi), hiszen román részről számos potenciális veszélyforrás fenyegeti a belső biztonságát mindenekfelett fontosnak tartó EU-t. Románia északkeleti, Moldovával közös határa gyakorlatilag nyitott, sőt olyan megállapodás is van a két ország között, amely például a munkavállalásnál lényegében román állampolgárként kezeli a moldovaiakat. A testvérországnak tekintett Moldovához fűződő szoros kapcsolatokon Románia egyelőre nem hajlandó változtatni, magyar külügyi források szerint erre csak akkor lehet számítani, ha komolyra fordul a román felvétel ügye az EU-ban. Emellett Romániának szinte valamennyi harmadik világbeli országgal vízummentességi megállapodása van, s így a legszegényebb térségekből is akadálytalanul be lehet jutni az országba. Az EU-ban fenyegető veszélyforrásnak tekintik a 2-4 millióra becsült romániai cigányságot, s a lehető legtávolabb távol kívánják őket tartani az unió területétől. A nyugati országok lehetséges reagálását mutatja, hogy a román tömeges megjelenésétől való félelmében állította vissza Nagy-Britannia és Írország a vízumkényszert Szlovákiával.

A szomszédos országok magyar állampolgárainak könnyített utazásaival kapcsolatban eddig a legnagyobb visszhangot a Magyarok Világszövetségének

tavaly áprilisi, a kettős állampolgárság bevezetéséről szóló javaslata kapta. A határon túli magyarok körében nagy népszerűségnek örvend ez a kezdeményezés, ugyanakkor megosztotta például a Romániai Magyar Demokrata Szövetség (RMDSZ) vezetését. A fellángolt vitákat az Orbán-kormánynak a magyar szakértői előkészületekre hivatkozva sikerült lecsendesítenie, ám lehet, hogy csak rövid időre. A Magyar Kisebbség című kolozsvári folyóirat ugyanis nemrég közreadta egy RMDSZ-es parlamenti képviselő, Tamás Sándor vitaindító tanulmányát, amelynek végső kicsengése szerint a kettős állampolgárság nem megvalósíthatatlan (az EU-tagállamok nagy részében van lehetőség kettős állampolgárság megszerzésére).

Tamás szerint nemzetközi egyezmények úgy szabályozzák a kettős állampolgárságot, hogy a szokásos ellenvetések - például hogy vitás lehet, hol szavaz, hol katonáskodik az érintett - nem állják meg a helyüket. A kettős állampolgársággal szemben a képviselő nem talál jelentős érveket, más szakértők viszont szkeptikusabbak. Nemrég a Duna Tv egyik műsorában azt fejtette ki Ugróczy Mária, a Belügyminisztérium állampolgársági főosztályának vezetője, hogy a kettős állampolgárság már alapjaiban problematikus, hiszen konfliktushelyzetben nem dönthető el például, melyik államnak tartozik állampolgári hűséggel az, akinek két országtól van útlevele. Az is kérdéses lehet, kik folyamodhatnak a magyar állampolgárságért: azok, akik magyarnak vallják magukat, vagy azok, akiknek felmenőik Trianon előtt magyar állampolgárok voltak. Mindkét esetben azzal kell szembenézni, hogy azok is igényelhetik, akik nem magyar nemzetiségűek.

A határon túli magyarok számára azt is egyértelművé kell tenni - állítják a szakértők -, hogy csak egyedi eljárásban kapható meg a magyar állampolgárság, annak kollektív megadása megoldhatatlan. Mindenesetre a magyar kormány - mint azt Németh Zsolt külügyi politikai államtitkár többször kifejtette - elvileg nem zárkózik el a kettős állampolgárság gondolatától, ám a HVG információi szerint a hozzájutás jelenlegi feltételeinek jelentősebb megváltoztatásáról lett, ami gyakorlatilag az ötlet elvetését jelenti.

A másik sokat emlegetett lehetőség, amellyel a magyar uniós csatlakozás után a romániai - és esetleg más szomszédos országokban élő - magyarok is könnyen légielérhetnék a határt, az úgynevezett nemzeti vízum, amely csak a kiadó országra érvényes. Ez az EU-országokban azt jelenti, hogy a kilencven napot meghaladó tartózkodásra szolgáló vízum kiadása a tagállamok hatáskörébe tartozik, míg a turistavízumot a szigorú schengeni szabályok szerint kell kiállítani (bár nagyon szűk körű kivétel ez alól is van). A nemzeti vízumot tehát a saját idegenrendészeti szabályaik szerint adják a tagállamok, így annak tartalma államonként eltérő (a portugál és az osztrák példáról lásd keretes írásunkat), s ezért elvileg alkalmas lehetne a határon túli magyarok preferálására. A tagállamok a gyakorlatban számos kedvezményt érvényesítenek, például munkavállalásit, kulturálist, de nemzetiségit is, ezeket a szempontokat azonban publikus jogszabályban általában nem rögzítik. E vízumok kiadását minden esetben alapos, az egyedi körülmények alapján történő mérlegelés előzi meg, tehát a tömeges alkalmazást nagyon nehéz lenne elismertetni az EU-val.

Ha mégis sikerülne egy ilyen, csak Magyarország területére érvényes vízumot bevezetni, az még tovább növelheti a határőrizeti költségeket. A schengeni előírások ugyanis az amszterdami szerződés ez évi hatálybalépése óta a közösségi jogszabályok részei, s ezeket minden felvételre jelentkezőnek teljes egészében át kell vennie. E téren tehát szó sem lehet derogációról, a magyar csatlakozás pillanatától érvényesíteni kell a szigorú határőrizetet. A Schengen-kompatibilis előírások megvalósítása milliárdokba kerül majd - az osztrákok sajtóhírek szerint 1996-2000 között közel 3 milliárd schillinget költenek e célra, ráadásul nem arról a szintről indultak, mint Magyarország -, s az EU Agenda 2000 című dokumentumának értelmében a határőrizeti rendszer felépítésére és működtetésére Magyarország nem kaphat pénzügyi támogatást az uniótól. Ha sok korlátozott érvényességű vízumot adnának ki a magyar hatóságok, továbbra is gondoskodni kellene a nyugati határ őrizetéről, mert nem biztos, hogy elegendőnek bizonyul a nemzeti vízummal rendelkezők józan mértéktartásában bízni. Ez viszont megnehezítheti a magyar állampolgárok szabad közlekedését az EU belső határain át.

Egy másik lehetőség a kishatárforgalmi egyezmények áttekintése és EU-konform átalakítása. Szabó Tibor HTMH-elnök szerint ez azt jelenti, hogy a regionális együttműködést kell erősíteni a szomszédos országok határ menti területeivel, s ebben a keretben esetleg lehetőség nyílik korlátozott területi érvényességű (mondjuk két-három megyére szóló) vízum kiadására. Ez a megoldás viszont szintén oda vezethet, hogy a nyugati határőrizetet is fenn kell tartani. A legutóbbi időkben vetődött fel az az ötlet - amely értesüléseink szerint a Magyar Állandó Értekezlet integrációs szaktanárságának áprilisi ülésén is szóba került -, hogy a vízumkiadásban szerepet játszhatnának a határon túli magyar szervezetek is, s ezeknek a véleményére támaszkodnának a magyar konzulátusok a vízumkérelmek eldöntésekor.

Bármelyik variáció mellett dönt is a magyar kormány, szélesebb körben egyik megoldás sem alkalmazható. A határon túli magyarok várható elkeseredése mellett számolni kell ugyanakkor a nyugati országok rosszállásával is, amiért a számukra elsőrendű fontosságú belső biztonsági szabályokat a magyar kormány megpróbálja különböző utakon megkerülni. Ugyanakkor külügyi tisztviselők a HVG kérdésre hangsúlyozták, hogy az EU-val folytatott tárgyalásokon lehetőség van a magyar szempontok megértetésére és kölcsönösen megfelelő megoldás keresésére. Annál is inkább jó volna döntésre jutni, mert könnyen előfordulhat, hogy a határon túli magyarok körében áttelepedési hullám indul be. Erre utal, hogy egy februári, a kolozsvári egyetem szociológusai által készített erdélyi felmérés szerint az ottani magyarok 10 százaléka - utazási korlátozásoktól félve - már most foglalkozik az átköltözés gondolatával, sőt mintegy 4 százalékuuk tett is lépéseket ennek megvalósítására.

Szerző: Riba István

HVG - 1999/24. - 1999. június 19. - 113-117. oldal . Társadalom . cikk

Nemzeti vízum határon túli magyaroknak? A népszövetségi kötvények és az állam

írta Csillik Péter, Forgács Anna

Polgárjogi örvény

A Fővárosi Bíróság 1999. február eleji döntése, amelynek értelmében a magyar állam köteles kifizetni egy 1924-ben svájci frankban kibocsátott s idén augusztusban lejáró népszövetségi kötvény ellenértékét, lavinát indíthat el, ha ez az ítélet precedensértékűnek tekinthető. A legszűkmarkúbb kielégítés is több mint 10 milliárd forinttal terhelné meg a költségvetést, ám a fizetés sok évig elhúzható.

A második világháború alatt Magyarországon felfüggesztették az állampapírok törlesztését s kamatfizetését, és ezen a háború után sem változtattak. Igaz, a korona az infláció miatt keveset ért már a pengő 1927. évi bevezetésekor is, később pedig a pengő értéktelenedett el a hiperinfláció következtében, ezért mára gyakorlatilag nulla forintot érnek a koronában és pengőben kibocsátott kötvények; nem így a devizában kibocsátottak. Ha a Legfelsőbb Bíróság elutasítaná az államot képviselő Pénzügyminisztérium (PM) fellebbezését azzal az ítélettel szemben, amelyet az 1924-ben - az első világháborút követő konszolidáció céljára - kibocsátott, úgynevezett népszövetségi kötvény idei kifizetésére vonatkozóan hozott a Fővárosi Bíróság, nem kevés pénzébe kerülne az ezredfordulós magyar államnak a Trianon utáni stabilizáció.

A történet nem lenne példa nélküli Európában, a második világháború utáni Németországban már megesett ehhez hasonló csoda. Azok a franciák, akik a második világháború előtt vagy közvetlenül utána ezer francia frank névértékű német Young-kötvényt vásároltak, 1950-ben 35 ezer frankot kaptak érte, holott a kötvény árfolyama 1946-ban mindössze 250 frank volt - írja André Kostolany magyar származású tőzsdeguru Tőzsdeszeminárium című könyvében. A Német Szövetségi Köztársaság Adenauer kancellársága alatt nagyvonalúan felértékelte Németország adósságait, a Young-kötvényeket dollárban újraértékelte, így lett az 1930-as ezer frankból kamatokkal együtt 35 ezer a háború utánra.

Valószínűleg elsősorban nem az lehetett a cél, hogy néhány kötvénytulajdonos és spekuláns elégedett legyen, hanem ezen keresztül Németország azt a képet akarta sugározni, hogy a jó adós még akkor is fizet, amikor nem volna muszáj, így bátran jöhet országába a tőke és a további hitelezők. Ilyen esetekben egyébként Kostolany szerint arról kell dönteni: az államok újból teljesítik-e a kamatfizetéseket, amelyeket a háború alatt leállítottak, s hogy annak ki a címzettje, milyen valutában adták ki a kötvényeket, vállaltak-e speciális garanciákat az adósok, és végül a legfontosabb, milyen pénzügyi, gazdasági, politikai megfontolásokból történik mindez. E dilemmával az ötvenes évek óta már többször találkozott a tőkeszegény

Magyarország. A Magyar Népköztársaság több, máig titkos egyezményt kötött külföldi államokkal. Például 1969-ben csak úgy tudott visszatérni a nemzetközi pénz- és kereskedelmi életbe, hogy vállalta, legkésőbb 2018-ig, illetve 2027-ig - évi 2,75 százalékos kamattal megfejelve - visszafizeti az angol fontban, illetve amerikai dollárban jegyzett népszövetségi kötvényeket (ez a hétféle devizában kibocsátott, 307 millió aranykorona értékű papírnak a fele), ám addig is a mindenkor állomány 5 százalékát 110 százalékos árfolyamon visszavásárolja azoktól a szerencsés befektetőktől, akiket minden egyes évben külön kisorsolnak. E papírok állománya (1,4 millió font és 600 ezer dollár) - forintban számolva - ma már nem éri el a 650 millió forintnyit sem. A többi külföldi kézben lévő, még ma is létező népszövetségi papír értéke legfeljebb 3-4 milliárd forintra becsülhető, a magyar tulajdonosoknál 50-300 milliónyi lehet.

Ám ezen túl is több olyan, a központi állam által kibocsátott devizakötvény létezik, amely követelés - a népszövetségihez hasonlóan - máig érvényesnek mondható. Nem szólva a különféle városi, községi és egyéb kötvényekről (járadékjegyekről, szőlőkötvényekről). 1926-ban több magyar város (például Baja, Békéscsaba, Eger, Esztergom, Gyöngyös) Magyar Egyesített Városi Kölcsönt bocsátott ki aranyalapú dollárkötvények formájában. A székesfőváros is négy devizás kötvénnyel jelentkezett a tőkepiacon a háború előtt (1910-ben 2 millió angol fontnyi, 1911-ben 105 millió francia franknyi, 1914-ben 158 millió aranykoronányi, 1927-ben pedig 20 millió aranydollár összegű kötvényt jegyeztetett). Ezek érvényességét a budapesti önkormányzat jogászai nem vitatják, jóllehet őket még nem perelték, csak fizetési felszólítás érkezett hozzájuk, s most arról alkudoznak. Azt állítják, nem ők a címzettek, hiszen 1950-ben az állam jogutód nélkül szüntette meg Budapest önkormányzatát, s vont el tőlük minden jogosítványt.

Magukat megnevezni nem kívánó pénzügyi jogászok azonban másként látják, szerintük a fővárosi önkormányzat jogutódja a székesfővárosnak, hiszen annak vagyonával gazdálkodik mind a mai napig. E tartozások összege az 1943 végi adatok szerint névértéken 16 milliárd forint, ám a kamatokkal együtt már 225-235 milliárd forint. Ha e papíroknak csak a 10 százaléka volna most meg, akkor is az adófizetők 23 milliárd forintja bánná e visszafizetést.

A népszövetségi kötvényt érintően egy ügyfele megbízásából próbapert elindító Patay Géza ügyvéd véleménye az, hogy jogszerűen nem lehet különbséget tenni a kötvények devizaneme, illetve a szerint, hogy külföldi vagy belföldi személy-e valamely kötvény tulajdonosa. Ha tehát a magyar állam a dollárban és fontban kibocsátott népszövetségi kötvényekért fizet, akkor helyt kell állnia a lírában, svájci frankban, magyar koronában jegyzettekért is. Patay azt is hangsúlyozta, a népszövetségi kötvényekért való állami helytállásból sem következne azonban, hogy most az államháztartásnak minden egyes háború előtt kibocsátott állampapírért fizetnie kellene. Mint mondta, külön-külön kell megvizsgálni azok lejáratát, a kötelezettség elévülésének idejét, a kötvény pénznemét, garanciáját, vagy például azt, hogy az értékpapíron lévő kamatszelvekből, illetve hiányukból fakad-e egyáltalán fizetési kötelezettség (a népszövetségi kötvény-követelések ez év augusztus 1-je után évülnek el, így

akinek van ilyen papírja, igényét addig kell bejelentenie a PM-nél). Mindazonáltal még azt is nehéz megmondani, mely papírok minősülnek devizakötvényeknek. Például a Magyar Királyság 1913-ban kibocsátott, több valutára szóló járadékkölcsönét koronában jegyezték ugyan, de magán az értékpapíron szerepel, hogy a követelés hány angol fonttal, holland forinttal s egyéb valutákkal egyenértékű, és külföldi pénzintézetek is szerepeltek szelvénykifizető helyként. Ily módon e követeléseket nem lehetne visszautasítani azzal, hogy mai értékük - a korona, majd a pengő elértéktelenedésével - legfeljebb néhány tíz fillér.

Néhány, a magántulajdon szentségét védő jogász szerint a máig hatályos, 1959-ben született polgári törvénykönyv (Ptk.) egyik értelmező rendelkezése egyébként is előírja: a hatálybalépés előtt keletkezett és jogilag még el nem bírált ügyekre (ilyen a régi államkötvényeké is) a Ptk. vonatkozik, amely az értékpapírok esetén a tulajdonjog szabályainak alkalmazását írja elő. A tulajdonjog pedig a Ptk. szerint nem évül el. Vagyis függetlenül attól, hogy az adott államkötvény mikor járt volna le, s meddig lehetett volna azt az akkori szabályok szerint érvényesíteni, sőt még attól is, hogy ér-e bármennyit is manapság, valójában minden, a háborúban felfüggesztett állampapír-kifizetést most a büdzsének kellene vállalnia. Ha csak a népszövetségi devizakötvények névértékét fizetnék meg az angol és amerikai tulajdonosokon kívül mindenkinek, az 4-5 milliárd forintot emésztene fel, ha azonban egy csoda folytán minden állampapír előkerülne, amellyel az állam 1943-ban még adós volt, a mai bruttó hazai termék közel felét kellene erre áldozni. Az 1943. évi 6,4 milliárd pengős - mintegy 8 milliárd svájci franknak megfelelő - tartozás közel egynegyede ugyanis állampapírból állt, ez utóbbi értéke mai forintban (kamatos kamattal) számítva 4500 milliárd forint. Nem kizárt tehát, hogy ha az ügy a bíróságokon eszkalálódna, akkor ez a téma is az Országgyűlésben kötne majd ki egy kárpótlásszerű törvény formájában.

Szerző: Csillik Péter; Forgács Anna

HVG - 1999/18. - 1999. május 8. - 148-153. oldal . Pénzügyek . cikk